

Sygn. akt III UK 21/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 października 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiryło (przewodniczący)

SSN Dawid Miąsik

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania M. P. i P. P.
od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
o podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 6 października 2015 r.,
skargi kasacyjnej odwołujących się od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 16 października 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w pkt II i III i sprawę w tym zakresie
przekazuje Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania
oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w R. wyrokiem z dnia 26 października 2014 r. oddalił odwołania M. P. i P. P. od dwóch decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 26 września 2012 r.: 1) stwierdzającej ustanie ubezpieczenia

społecznego rolników w zakresie wszystkich rodzajów ubezpieczeń w stosunku do P. P. od dnia 1 stycznia 2000 r. do dnia 4 lipca 2010 r. oraz od dnia 6 września 2010 r. do dnia 30 stycznia 2011 r. oraz ustanie obowiązku opłacania składek za te okresy oraz 2) stwierdzającej ustanie ubezpieczenia społecznego rolników w zakresie wszystkich rodzajów ubezpieczeń w stosunku do M. P. od dnia 1 stycznia 2009 r. do dnia 4 lipca 2010 r. oraz od dnia 6 września 2010 r. do dnia 30 stycznia 2011 r.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że w okresie od 1990 r. do chwili obecnej odwołujący się prowadzili gospodarstwo rolne (grunty orne i łąki) o powierzchni 8,80 ha, położone w R. Gospodarstwo rolne było zmechanizowane, odwołujący się posiadali własny ciągnik i inny sprzęt, a w okresie żniw wynajmowali kombajn. W gospodarstwie rolnym pracowali także córka z zięciem. W 2010 r. gospodarstwo rolne zostało przekazane córce B. K., która prowadziła je wspólnie z rodzicami. Od 2000 roku małżonkowie P. przebywali w USA, gdzie podejmowali zatrudnienie i z tego tytułu podlegali w USA ubezpieczeniu społecznemu w następujących okresach: 1) P. P. od 1 stycznia 2000 r. do 4 lipca 2010 r. oraz od 6 września 2010 r. do 30 stycznia 2011 r., a M. P. od 1 stycznia 2009 r. do 4 lipca 2010 r. oraz od 6 września 2010 r. do 30 stycznia 2011 r. Sąd Okręgowy stwierdził, że również w tym czasie, kiedy odwołujący się przebywali w USA, prowadzili gospodarstwo rolne w Polsce. Uprawiali zboża, które nie wymagały dużej ilości pracy, przyjeżdżali do Polski w okresie wiosny, w lipcu – sierpniu i na święta. Prace, których nie zdążyli wykonać podczas pobytu w Polsce, zlecali innym rolnikom.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, do sytuacji odwołujących się znajduje zastosowanie umowa o zabezpieczeniu społecznym między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisana w Warszawie dnia 2 kwietnia 2008 r. (Dz.U. Nr 46, poz. 374), która weszła w życie od dnia 1 marca 2009 r., ale zgodnie z jej art. 22 ust. 2, odnosi się również do stanów sprzed 1 marca 2009 r. Stosownie do art. 91 Konstytucji RP, ratyfikowane umowy międzynarodowe stanowią część krajowego porządku prawnego i są bezpośrednio stosowane. Umowa międzynarodowa, ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, ma przy tym pierwszeństwo przed prawem krajowym, jeżeli nie da się ono pogodzić z umową. Celem umów o zabezpieczeniu społecznym jest przy tym w

szczególności unikanie sytuacji, w której dana osoba miałaby podlegać podwójnie ubezpieczeniom – w kraju zatrudnienia i w kraju zamieszkania. Skoro zaś postępowanie dowodowe potwierdziło, że odwołujący się w spornych okresach prowadzili gospodarstwo rolne w Polsce, to nie mogli równocześnie podlegać ubezpieczeniom społecznym (z tytułu zatrudnienia) na obszarze USA oraz ubezpieczeniu społecznemu rolników w związku z prowadzeniem działalności rolniczej w Polsce. Zaskarżone decyzje organu rentowego były więc zgodne z prawem.

Sąd Apelacyjny, rozpoznając sprawę na skutek apelacji odwołujących się, wyrokiem z dnia 16 października 2014 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego i poprzedzające go decyzje organu rentowego o tyle, że ustalił, iż apelujący podlegali ubezpieczeniu społecznemu rolników w okresach: P. P. od 1 stycznia 2000 r. do 1 marca 2009 r. oraz M. P. od 1 stycznia 2009 r. do 1 marca 2009 r., oddalając apelacje w pozostałym zakresie.

Sąd odwoławczy zaakceptował ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd pierwszej instancji odnośnie do prowadzenia przez odwołujących się gospodarstwa rolnego położonego w R. (do 2010 r. samodzielnie, a później wspólnie z dziećmi) i wykonywania działalności rolniczej, podkreślając że nakład ich pracy oraz konieczność osobistego wykonywania prac w gospodarstwie rolnym należy rozpatrywać w powiązaniu z rodzajem i zakresem upraw (zboża, łąki), przekładającym się na potrzeby prowadzonej działalności rolniczej. Gospodarstwo małżonków P. było zmechanizowane, posiadali oni pełny sprzęt rolniczy, uprawa zbóż wymagała ich obecności w okresach nasilenia prac polowych i taką obecność zapewniali, wykonując osobiście prace kombajnem, ciągnikiem, pracując przy orce czy żniwach. Ponadto pomimo długotrwałego pobytu w USA, to w Polsce było ich centrum życiowe, tu mają bowiem dom, rodzinę, dzieci, wnuki, a za granicą jedynie zarabiają.

W takim stanie faktycznym, zdaniem Sądu odwoławczego, należało przyjąć, jak to trafnie uczynił Sąd Okręgowy, że w spornych okresach odwołujący się posiadali równolegle dwa tytuły podlegania ubezpieczeniom społecznym, tj. w Polsce i USA oraz rozważyć ich sytuację prawną w świetle umowy międzynarodowej z 2 kwietnia 2008 r. Zgodnie z art. 22 tej umowy, zasady

ustalania i wypłaty świadczeń na podstawie umowy miały obowiązywać od dnia jej wejścia w życie, dotycząc jednakże okresów ubezpieczenia przebytych przed tą datą. To postanowienie należy odczytywać z uwzględnieniem celu umowy, a więc możliwości uzyskania świadczeń częściowych z jednego lub obu państw przez znaczną grupę osób, które pracowały w obu państwach i mimo to obecnie nie mają wystarczających okresów ubezpieczenia do przyznania świadczeń w jednym z tych państw albo w obu. Przepis art. 22 umowy pozwala uwzględniać istniejące już okresy składkowe, „natomiast nie tworzy ich ani nie niweluje, dotyczy okresów ubezpieczenia już nabytych, nie tworzy natomiast nowych stanów prawnych z datą wsteczną, jak przyjął błędnie Sąd I instancji”. W konsekwencji, „stan prawny wprowadzony umową zapewni opłacanie składek tylko do jednego polskiego lub amerykańskiego systemu przez osoby przemieszczające się w celu wykonywania pracy. Jednakże, zdaniem Sądu Apelacyjnego, o skutku takim możemy mówić dopiero od daty wejścia w życie umowy, tj. 9.03.2009 r.”.

Z tych przyczyn Sąd drugiej instancji uznał za uzasadnione apelacje odwołujących się w części, w której kwestionowali oni wyłączenie ich z ubezpieczenia społecznego rolników w okresie do 1 marca 2009 r. i w tym zakresie dokonał zmiany zaskarżonego przez nich wyroku. W pozostałej części Sąd odwoławczy oddalił apelacje odwołujących się, „uznając trafność argumentacji Sądu I instancji i akceptując ją bez potrzeby powtarzania”.

Odwołujący się wywiedli skargi kasacyjne od wyroku Sądu Apelacyjnego i skarżąc go w części oddalającej ich apelacje od wyroku Sądu Okręgowego, zarzucili naruszenie:

1) art. 6 pkt 12 i 13 w związku z art. 7 ust. 1 i art. 16 ust. 3 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz. U. z 2015 r., poz. 704 ze zm.), przez błędną jego wykładnię, skutkująca przyjęciem, że względem ubezpieczonych należało orzec o ustaniu ubezpieczenia społecznego rolników w związku z podleganiem „innemu ubezpieczeniu społecznemu”, jakie posiadali na terenie USA;

2) art. 2 ust. 1 pkt 1 umowy o zabezpieczeniu społecznym zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki podpisanej w Warszawie w dniu 2 kwietnia 2008 r., polegające na jego niewłaściwym

zastosowaniu, w sytuacji, gdy z treści zapisów umowy określających zakres przedmiotowy wcale nie wynika, aby miała zastosowanie na gruncie stanu faktycznego zaistniałego w niniejszej sprawie, skutkiem czego nastąpiła błędna subsumcja prawna tej normy.

Opierając skargi kasacyjne na takich podstawach, skarżący wnieśli o uchylenie i zmianę wyroku w zaskarżonej części przez ustalenie, że P. P. podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników od 1 marca 2009 r. do 4 lipca 2010 r. i od 6 września 2010 r. do 30 stycznia 2011 r. i że M. P. podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników od 1 marca 2009 r. do 4 lipca 2010 r. i od 6 września 2010 r. do 30 stycznia 2011 r., ewentualnie o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, a także o zasądzenie od organu rentowego kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skargi kasacyjne mają uzasadnione podstawy.

Podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników zależy od spełnienia przesłanek określonych w przepisach ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, rolnik, którego gospodarstwo obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny, podlega z mocy ustawy ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu. Przepisu tego nie stosuje się do osoby, która podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu lub ma ustalone prawo do emerytury lub renty lub ma ustalone prawo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych (ust. 3). Podobnie, stosownie do art. 7 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu podlega z mocy ustawy rolnik, którego gospodarstwo obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny, jeżeli rolnik ten nie podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu i nie ma ustalonego prawa do emerytury lub renty albo nie ma ustalonego prawa do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Regulacje te wyznaczają standard podlegania rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu przez rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne, ograniczony ustawowym warunkiem niepodlegania innemu ubezpieczeniu społecznemu, przez

które rozumie się obowiązkowe ubezpieczenia emerytalne i rentowe określone w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych lub zaopatrzenie emerytalne określone w odrębnych przepisach (art. 6 pkt 12 ustawy). Oznacza to ustawowy prymat podlegania innemu niż rolniczy tytuł ubezpieczenia społecznego lub zaopatrzenia emerytalnego przez rolnika równocześnie prowadzącego gospodarstwo rolne lub ustawowo określony dział specjalny. Zwrócić jednakże uwagę należy, że ten inny niż rolniczy tytuł ubezpieczenia społecznego został ustawowo zdefiniowany. Chodzi wyłącznie o osobę podlegającą obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym na podstawie przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych lub objętą przepisami o zaopatrzeniu emerytalnym (art. 6 pkt 13 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Przepisy o zaopatrzeniu emerytalnym dotyczą osób pozostających w stosunkach służbowych (ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin; jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 900 i ustawa z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin; jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 330), co nie odnosi się do skarżących. Natomiast sformułowanie o podleganiu obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym na podstawie przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych odwołuje się wprost do przymusowych ubezpieczeń emerytalnego i rentowych określonych ustawą z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 121 ze zm.). Ustawa ta wymieniając w art. 6 ust. 1 wszystkie osoby fizyczne podlegające obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, jednocześnie zastrzega, że przymus ubezpieczeń emerytalnego i rentowych związany jest wyłącznie z określoną ich aktywnością (zatrudnieniem, prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej itp.) na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacza to, że pojęcie podlegania obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym na podstawie przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych, które powoduje wyłączenie rolnika z rolniczego ubezpieczenia społecznego, nie obejmuje

podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu zatrudnienia w innym kraju niż Polska, co oczywiście dotyczy zatrudnienia w USA, które wykonywali skarżący. Innymi słowy, przepisy ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nie zawierają żadnej regulacji, która dawałaby podstawy do wyłączenia podlegania przez rolnika ubezpieczeniu społecznemu rolników z tej przyczyny, że podlega ubezpieczeniom społecznym z tytułu zatrudnienia poza granicami Polski, jeżeli, jak to zostało ustalone w niniejszej sprawie (tym ustaleniem Sąd Najwyższy jest związany – art. 398¹³ § 2 k.p.c.), równocześnie z tym zatrudnieniem prowadzi działalność rolniczą powodującą objęcie z mocy ustawy rolniczym ubezpieczeniem społecznym.

Wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego, również umowa o zabezpieczeniu społecznym między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki podpisana w Warszawie dnia 2 kwietnia 2008 r. nie zawiera żadnego przepisu wspierającego pogląd tego Sądu, że w przypadku posiadania przez określoną osobę w tym samym czasie dwóch tytułów do podlegania ubezpieczeniom społecznym w związku z różnymi rodzajami aktywności podejmowanej na obszarze Polski (prowadzenie działalności rolniczej) i na obszarze USA (zatrudnienie) podlega ona ubezpieczeniom społecznym tylko na podstawie jednego z tych tytułów. Umowa ta znajduje zastosowanie, w odniesieniu do Polski, do przepisów prawa dotyczących wymienionych w jej art. 2 ust. 1 pkt 1 świadczeń z tytułu ubezpieczeń społecznych oraz ubezpieczenia społecznego rolników (emerytur, rent z tytułu niezdolności do pracy oraz rent rodzinnych; jednorazowych odszkodowań oraz rent z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych i zasiłków pogrzebowych). Kwestie ustawodawstwa właściwego dla podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu wykonywania aktywności zawodowej reguluje art. 6 zawarty w Części II umowy (Postanowienia dotyczące stosowanych przepisów prawa). Z art. 6 ust. 1 umowy wynika, że z zastrzeżeniem postanowień zawartych w tym artykule, osoba zatrudniona na terytorium jednej ze Stron, w odniesieniu do tego zatrudnienia, podlega przepisom prawa wyłącznie tej Strony. Z kolei art. 6 ust. 4 stanowi, że osoba pracująca na własny rachunek, która ma miejsce zamieszkania na terytorium Strony, podlega przepisom prawa tylko tej Strony, przy czym, jeżeli ta sama działalność jest uznawana za pracę na własny rachunek zgodnie z przepisami prawa jednej Strony, a za zatrudnienie zgodnie z

przepisami prawa drugiej Strony, do działalności tej mają zastosowanie przepisy prawa tylko pierwszej Strony, jeśli osoba ją wykonująca ma miejsce zamieszkania na terytorium tej Strony, a w pozostałych przypadkach stosuje się przepisy prawa drugiej Strony (art. 6 ust. 5). Pozostałe przepisy art. 6 umowy dotyczą czasowego wysłania przez pracodawcę osoby zatrudnionej na terytorium drugiej Strony (ust. 2), na terytorium państwa trzeciego (ust. 3), podróżujących pracowników lotniczej firmy transportowej (ust. 6), osób zatrudnionych w służbie państwowej (ust. 7, 8, 9). Z powyższego wynika, że umową między Polską a USA uregulowano jedynie kwestie ustawodawstwa właściwego do podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu jednego rodzaju aktywności zawodowej wykonywanej na obszarze jednego lub obu państw. Osoba zatrudniona na terytorium jednej ze Stron podlega bowiem przepisom prawa wyłącznie tej Strony, ale jedynie w odniesieniu do tego zatrudnienia, a nie do innego rodzaju aktywności zawodowej wykonywanej równocześnie. Analogicznie, osoba pracująca na własny rachunek, która ma miejsce zamieszkania na terytorium Strony, podlega przepisom prawa tylko tej Strony w odniesieniu do tego tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym. Umowa nie zawiera natomiast żadnych uregulowań dotyczących zbiegu ubezpieczeń społecznych w związku z wykonywaniem zatrudnienia na terytorium jednej ze Stron i równoczesnej pracy na własny rachunek na obszarze drugiej z nich, w szczególności nie stanowiąc, że w takiej sytuacji dana osoba podlega tylko jednemu, wymienionemu w umowie tytułowi ubezpieczenia społecznego. Nie ma zatem przesłanek do stwierdzenia, że podleganie ubezpieczeniu społecznemu z tytułu wykonywania zatrudnienia na obszarze USA stanowi w myśl umowy przesłankę negatywną do podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników w związku z równoczesnym prowadzeniem działalności rolniczej w Polsce, jeżeli taka działalność jest faktycznie prowadzona (co jak już powiedziano, zostało przesądzone ustaleniami Sądu Apelacyjnego). To, że w myśl umowy możliwe jest równoczesne podleganie ubezpieczeniom społecznym w związku z różną działalnością podejmowaną przez ubezpieczonych w obu krajach wyraźnie wynika także z jej art. 7 ust. 1, zgodnie z którym, jeżeli według przepisów prawa jednej Strony warunkiem nabycia prawa do świadczeń jest zgromadzenie okresów ubezpieczenia, instytucja właściwa tej Strony uwzględnia okresy ubezpieczenia

przebyte zgodnie z przepisami prawa drugiej Strony, chyba że takie okresy nakładają się na siebie. Przepis ten przewiduje zatem wprost możliwość nakładania się na siebie okresów ubezpieczenia przebytych w każdym z państw, będących Stronami umowy, co przy braku przepisów wyłączających podleganie w tym samym czasie ubezpieczeniom społecznym obu Stron w związku z różnymi rodzajami działalności, prowadzi do wniosku, że podleganie ubezpieczeniu społecznemu w związku z zatrudnieniem w USA nie stanowi przeszkody do podlegania ubezpieczeniu społecznemu z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego w Polsce, jeżeli można stwierdzić, że działalność rolnicza jest faktycznie równocześnie przez ubezpieczonych prowadzona.

Przeciwnie stanowisko Sądu Apelacyjnego, który zresztą nie wsparł go żadnymi konkretnymi przepisami, jest zatem nieuprawnione, a tym samym skarga kasacyjna podlega uwzględnieniu.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398²¹ w związku z art. 108 § 2 k.p.c.), rozpoznając sprawę na posiedzeniu niejawnym a nie na rozprawie (o co wnioskowali skarżący) z uwagi na to, że biorąc pod uwagę treść przepisów mających zastosowanie do jej rozstrzygnięcia, nie można było stwierdzić, że w sprawie występują istotne zagadnienia prawne; chodziło wyłącznie o dokonanie prawidłowej ich wykładni (art. 398¹¹ § 1 k.p.c.).